

De muldersfamilie Nienhuis

Een bekend molenaarsgeslacht in de provincie Groningen is de familie Nienhuis. Deze familie liet in 1839 molen 'De Hoop' in Garsthuizen bouwen en talloze telgen waren molenaar op de molens van Loppersum, Kantens, Eenrum, Noorderhoogebrug en Zoutkamp. Geert L. Nienhuis, afkomstig uit dit geslacht en geboren in Kantens, schreef op verzoek van de redactie een artikel over de molens in en rond de (voormalige) gemeente Stedum in het algemeen en de familie Nienhuis in het bijzonder.

De molens in en rond Stedum

In het zuiden van de voormalige gemeente Stedum stonden halverwege de 19de eeuw ooit een zestal polderwindmolens, al werden ze vóór het einde van de 20ste eeuw gesloopt. De molen van de voormalige Barnheemsterpolder werd als enige herbouwd omdat hij door het polderbestuur werd verkocht en vrijwel direct in opdracht van een particuliere molenaarsfamilie tot korenmolen werd herbouwd in Vragender, bij Lichtenvoorde. Daar is de molen tot op de huidige dag ambachtelijk in bedrijf. Hij kreeg er een negen meter hoge, vierkante bakstenen onderbouw en een achtkante stelling.

In het vervolg van dit artikel beperk ik mij tot windmolens met de functies van het pellen van gerst, het malen van koren, en het slaan van olie. In het kerkelijk archief van Stedum worden de molenaars al in 1669 en in 1677 aangeduid als gortemaker wat erop lijkt te duiden dat de eerste in het dorp gebouwde molen een pelmolen was. Circa 1760 is er sprake van de verkoop van een rogmolen, hetgeen inhield dat er rogge gemalen kon worden. Het is onduidelijk hoe lang deze molen in de beginjaren als een standerdmolen heeft gedraaid. Het is echter ook mogelijk dat al tamelijk vroeg een bovenkruier als pelmolen in Stedum heeft gewerkt. Blijkens een acte uit 1813 liet de heer Gerlacijs de destijds tot de borg Nittersum behorende roggemolen met bijgebouwen, waaronder ook de sarrieshut, publiek verkopen.

Alvorens over te gaan op het molenaarsgeslacht Nienhuis en molen 'De Hoop' in Garsthuizen, eerst in vogelvlucht een korte beschrijving van enkele andere molens in en rond Stedum.

In de Gemeenteatlas van Groningen uit 1867 van J. Kuyper wordt op de kaart van de gemeente Stedum, aan het Stedumermaar, ten zuiden van de wierde, een molen aangegeven. Het is niet bekend of de molen, die in 1813 ter verkoop werd aangeboden, dezelfde is als op die kaart. Ook is onbekend waardoor de molen verdween. Wel is zeker dat in 1891 een in Enumatil aan de Westerdijk afgebroken molen op een nieuwe hoge achtkante bakstenen onderbouw als koren- en pelmolen 'De Zilvermeeuw' in Stedum werd herbouwd. De molen, die op zondag 5 juli 1936 verbrandde, is vooral bekend geworden door zijn gevlucht, dat in 1932 werd voorzien van Dekkerwieken.

In Westeremden stond aan de zuidkant van de weg naar Zeerijp, vlakbij het Westeremdermaar, vanaf 1818 een zeskante pelmolen. Deze stellingmolen was circa 1830 eigendom van Jacob Klaasens Venhuizen. Op de hierboven genoemde kaart in de Gemeenteatlas van Kuyper staat hij weliswaar niet aangegeven, wel is bekend dat de molen in 1856 werd verkocht en in Ten Post nog zo'n negentig jaar als zaagmolen dienst deed.

Op de plek waar eerder de zeskant stond bouwde in 1856 molenmaker Heinrich Bremer uit Middelstum, in opdracht van de ernaast wonende bakker annex

MOLEN DE HOOP TE GARSTHUIZEN MET BOERDERIJ,
WONING EN SCHUUR CIRCA 1955 - 1960

molenaar, een ruimere, geheel houten, achtkante koren- en pelmolen. Deze molen kreeg later de naam 'De Vlijt' en werd net als diverse andere Groninger molens in het begin van de 20ste eeuw op een der roeden, namelijk de binnenroe, van zelfzwichting voorzien. Deze molen was tot aan de daadwerkelijke sloop van de bovenbouw in oktober 1951 in gebruik bij de familie Duursema. Deze familie woonde aan de Molenweg in een nog steeds bestaande boerderij, waarin zich ook een bakkerij bevond.

De familie Nienhuis en 'De Hoop'

Molen 'De Hoop' in Garsthuizen, oftewel op z'n Gronings 'Gaarsthoezen', kent een bewogen geschiedenis. Wie vandaag de dag langs de molen aan de Smydingheweg rijdt, ziet een complex waarvan de molen in 1839 werd gebouwd door het molenmakers-bedrijf Wed. H. Hoving en Zoon J.H. Hoving uit Middelstum in opdracht van Geert Jans Nienhuis (geboren in 1796 in Garrelsweer). Tot 2 januari van dat jaar stond op die plek een spinnekop-pelmolen, waarschijnlijk gebouwd in 1715 in opdracht van Jan Olgers. Een hevige storm werd deze molen echter fataal. Eigenaar Geert Jans had de molen met boeren-behuizing, schuur en circa 7,5 bunder (hectare) land onder Garsthuizen in 1824 bij openbare veiling voor de schappelijke prijs van f 5.800,- verworven. De 'pelmolen, met boerenbehuizing getekend no 40 en schuur en het land' (en later zijn opvolger uit 1839) bleef drie generaties, tot 1970, in eigendom van de familie Nienhuis.

Ten tijde dat Geert Jans naar Garsthuizen verhuisde was zijn broer Jan Jans Nienhuis olieslager in Garrelsweer op de molen die tot aan de sloop in 1901 aan de noordkant van het Damsterdiep stond. Op deze in 1808 gebouwde windmolen die achter het de nu nog aan de Rijksweg staande grote molenhuis met schuur stond werd Jan Jans opgevolgd door zijn zoon Fokko. Circa 1830 werd deze molen alsnog van pelstenen voorzien.

Geert Jans toonde zich in Garsthuizen al eerder een ondernemend man. Zo verwerft hij in de jaren dertig van de negentiende eeuw ruim drie bunder land onder Startenhuizen (gemeente Kantens) en de boerderij Dijkum met ruim 12 bunder land. Meer en meer wordt Geert Jans grootgrondbezitter. Omdat hij zijn molen na de storm van 1839 wenst te herbouwen, krijgt hij op zijn verzoek en na te hebben gecorrespondeerd met de Ministeries van Binnenlandse Zaken en Financiën, Gedeputeerde Staten en de Gouverneur van Koning Willem I, de vergunning d.d. 7 mei 1839. Voorwaarde is daarbij wel dat de molen niet met riet wordt gedekt maar uit steen of hout wordt opgetrokken en ook wordt geëist dat hij binnen een jaar na afgiftedatum

In een Groningse oliemolen werd begin 19e eeuw uit koolzaad niet alleen olie voor verlichting geslagen maar zeer vermoedelijk vooral voor de toegenomen vraag naar veevoeder, in de vorm van koeken. In Groningen kwam net als in Friesland in de Franse tijd de bouw van oliemolens op. Zeer waarschijnlijk was dat in Groningen vooral een gevolg van een toename in het areaal aan akkerbouw en een navenante afname van het oppervlak aan grasland.

In een Groningse **pelmolen** werd lange tijd met name wintergerst tot gort gepeld de gerstkorrels worden hierbij rond de omtrek van de beide zandstenen pelstenen al wervelend van hun dop ontdaan, waarbij de dop feitelijk van de korrel wordt afgeraspt. De noordelijke kleistreek is altijd al erg geschikt geweest voor de teelt van gerst Gort was eeuwenlang een belangrijk ingrediënt in diverse voedingsmiddelen. Men at bijvoorbeeld vaak de dagelijkse pap in de vorm van karnemelks-egortpap. Daarnaast kende men natuurlijk krentjebrij, maar at men ook gort in stampotten toen de aardappel nog niet bekend was. En later toen het telen van aardappels nog wel eens mislukte omdat aardappels nog niet zo lang voor consumptie bewaard konden worden.

gebouwd is. Het molenmakersbedrijf Hoving gaat aan de slag en bouwt een bovenkuier-pelmolen met stelling waarvan het grenen bovenchtkant wordt bekleed met houten beschoot. Van het gevlucht van 75 voet waren de langste te leveren delen 60 voet. Uit het door Hoving, ter gelegenheid van het richten op 19 juni 1839, gemaakte gedicht blijkt overigens dat de spinnekop-molen vóór 2 januari 1839 al twee keer eerder stormschade had geleden.

Van de al vlot in het eerste decennium van de 20ste eeuw van zelfzwichting voorziene molen is binnen de familie nog een kwitantie van W.J. Wieringa bewaard gebleven betreffende de levering van een nieuwe stalen roe. De in mei 1911 geleverde roe kostte f 270,- en er werd zes jaar garantie op gegeven. In 1940 werd de andere roe vernieuwd en kreeg deze een Bremer-stroomlijnneus. In 1974 werd de molen geres-taureerd en daarna Oudhollands 'opgehekt'.

Familietraditie

Het molenaarschap geeft Geert Nienhuis door aan zijn kinderen, die uit twee huwelijken worden geboren. Maar liefst zes kinderen, vier zoons en twee dochters, treden in de muldervoetsporen van hun vader en heel wat molens in Groningen hebben een molenaar Nienhuis gehad.

Jan, uit het eerste huwelijk van vader Geert, vertrekt in november 1857 met zijn vrouw naar Noorder-hoogbrug waar zij de koren- en pelmolen 'De Hoogbrug', de voorganger van de huidige koren-molen 'Wilhelmina', hadden aangekocht.. Zijn broer Jakob, de oudste zoon van Geert Jans uit zijn tweede huwelijk, wordt in 1859 eigenaar van de Ter Hornster-molen, die stond op een wierde tussen 't Zandt en Leermens. Deze molen, ook wel Leermenstermolen genoemd, was een geheel houten stellingmolen die in 1853 werd gebouwd ter vervanging van een standerd-

molen. Op de wierde oftewel het molenheem staat sinds de sloop in 1957 waarvoor de provincie de laatste eigenaar, de heer E.T. Moedt, vergunning verleende, nog de tamelijk hoge voormalige sarrieshut.

Dochter Trijntje trouwt in 1856 met Jan E. Tjaards Manninga, broodbakker en molenaar op de rog-molen, de tweede molen van Garsthuizen. Hoewel het zeker is dat zijn vader eigenaar van deze grondzeiler was, valt te betwijfelen of Jan ooit, voorafgaand aan de verkoop in 1879 (mede-) eigenaar was.

De echtgenoot van Geertruid Nienhuis, Jan Tammes Huizinga, is pelmolenaar en eigenaar van de 'Veurste Meuln' in Eenrum, sinds 1956 'De Lelie' genaamd. Hun oudste zoon Tamme koopt met zijn uit Loppersum afkomstige vrouw in 1906 de Lopster molen de Stormvogel.

De jongste zoon Onne vertrekt in 1879 uit Garsthuizen nadat hij en zijn vrouw met een deel van een erfenis in dat jaar 'De Hoop' in Hornhuizen hebben kunnen kopen. Deze in Spijk gekochte molen werd in 1860 als koren- en pelmolen herbouwd in Hornhuizen, waar hij door sloop verdween in 1934. Nadat zijn zoon Geert zijn molen in Ulrum in 1911 had verkocht werd het muldersbedrijf van diens nazaten nog tot 1968 in Assen voortgezet. De molen in Ulrum werd circa 1919 afgebroken.

Onne's zoon Hendrik was tot zijn dood in 1932 eigenaar van de molen te Zoutkamp. Een jaar later, op 6 september 1933, brandde de molen af nadat er met het starten van een ruwoliemotor iets niet goed ging. De derde zoon van Onne, Ies Nienhuis, koopt in 1955 als hij bakker in Den Andel is, de Stormvogel in Loppersum en wordt daar molenaar. In 1966 verkoopt hij de molen aan de gemeente Loppersum.

HET GEZIN VAN PIETER EN GRIETJE NIENHUIS CIRCA 1910

De Hoop

Keren we terug naar 'De Hoop' in Garsthuizen. Pieter (1846), de zesde zoon en het tiende kind van Geert Jans, was begin twintig toen zijn vader overleed. Zijn 58-jarige moeder leefde daarna nog 19 jaar. Na haar overlijden worden pelmolen, behuizing en schuur op 13 december 1878 geveild ten gunste van de erfgenamen. Pieter koopt het complex voor f 25.205. In datzelfde jaar koopt Pieter ook nog de rogmolen. Het is niet duidelijk van wie: of van de schoonvader van z'n zuster Trijntje of mogelijk van de heer P.N. Dijkhuizen op afbraak. Vermoedelijk heeft Pieter 'De Hoop' omstreeks die tijd op de zolder boven stellingniveau ook met maalstenen uitgerust. Pieter is al met al de tweede Nienhuis-mulder in Garsthuizen en hij is altijd op zijn geboortegrond blijven wonen. Ook Pieter geeft het molenaarsschap door. Als hij 34 is trouwt hij met Grietje Jakobs Doornbos en uit dat huwelijk worden acht kinderen geboren waaronder de zoons Geert, Jakob en Fokko en als oudste dochter Gerharda (Grada genoemd).

Pelmolenaars

Pieter's zoons Geert, Jakob en Fokko werden eveneens molenaar, voornamelijk op pelmolens. Geert kocht in 1913 in Kantens van de familie Smedema een mooie aan het Boterdiep staande pel- en korenmolen. Na zijn overlijden had zijn zoon Pieter de korenmolen tot medio jaren zestig van de 20ste eeuw in bedrijf voordat de molen aan de gemeente Kantens werd verkocht. Mijn vader, Pieter, vertelde mij dat de vraag naar gort in de jaren 1951-1953 deels door concurrentie van een regionale industriële pellerij, maar met name door het aanmerkelijk gewijzigd consumptiepatroon na de Tweede Wereldoorlog, enorm terug liep toen gort als een van de allerlaatste producten uit het bonstelsel van die oorlog was gehaald.

Jakob is evenals zijn oudste zuster Gerharda ongetrouwd gebleven. Samen hebben zij als derde generatie het landbouw- en muldersbedrijf in Garsthuizen gedreven en dat vooral nadat hun ouders in de jaren 1936 en 1937 waren overleden en zij samen eigenaar van het complex waren geworden. Een interessant detail is dat de kleppen van de zelfzwichting van de molen van oom Jakob en tante Grada niet wit waren, zoals alom in Groningen gebruikelijk, maar tot het einde van hun leven de kleur geel hadden.

Sarrieshut

Het woord sarrieshut is feitelijk een Gronings woord waarin 'chercher' is verbasterd tot sarries. De sarrieshut was een door de provincie in de buurt van een korenmolen en dus ook bij een rogmolen gehuurd, gekocht of nieuw gebouwd huisje. Daarin had vanaf 1628 de belastingcontroleur, of chercher, vrij wonen. De chercher had de taak om toe te zien dat de belasting op de bij de molenaar ter maling aangeboden, voor menselijke consumptie bedoelde, granen werd geheven. Geen van de andere gewesten van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden ging zover als Stad en Ommelanden bij dit toezicht op het 'gemaal'. Ofschoon de belasting op het gemaal een paar keer, waaronder in 1816, kort afgeschaft leek te zijn, werd ze pas definitief afgeschaft in 1855. Er moeten in de provincie meer dan honderd van deze sarrieshutten hebben gestaan.

Fokko stond gedurende de Eerste Wereldoorlog zijn schoonzuster Jantina Nienhuis-Bos in Kantens bij als pelmolenaar en bedrijfsleider omdat haar man Geert als dienstplichtig militair gemobiliseerd was. Nadien woonde hij weer zo'n acht jaar in Garsthuizen tot hij in 1926 de houten pel- en korenmolen 'De Leeuw' kocht en met z'n gezin naar Zeerijp verhuisde. In 1964 verkoopt Fokko Nienhuis molen 'De Leeuw' in Zeerijp aan de toenmalige gemeente 't Zandt. Zijn zoon Wildrik maakte nadien nog wel enige jaren gebruik van de molen voor zijn molenaarsbedrijf.

Uit bovenstaande blijkt hoe telgen uit de familie Nienhuis vooral als pelmulder vanaf molen 'De Hoop' te Garsthuizen over Noord-Groningen uitwaaierden. De plaatsnaam van het op het Groningse kleigebied gelegen dorp duidt niet voor niets al op de graansoort die bij uitstek geschikt bleek om te kunnen worden gepeld. Het merendeel van die Nienhuis-telgen hield er in hun nieuwe woonplaats, net als in Garsthuizen het geval was, een gecombineerd bedrijf op na. Ze hadden naast de pelmolen veelal een landbouwbedrijf en hielden er vee zoals varkens, melkkoeien en, vanzelfsprekend ook, paarden op na. Het molencomplex van 'De Hoop' in Garsthuizen werd na het overlijden, in 1970, van Grada Nienhuis die net als Jakob haar hele leven bij de molen aan de Smydingheweg heeft gewoond, door haar erven verkocht aan de heer Woldring uit Westeremden. Nadat het molencomplex nadien nog in eigendom was van andere particuliere eigenaren is het sinds 1994 eigendom van de heer O Baldus uit Keulen (D) en is Dick Wijchgel uit Middelstum al meer dan 25 jaar als molenaar aan 'De Hoop' verbonden.